

Impact
Factor
2.147

ISSN 2349-638x

Reviewed International Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Publish Journal

VOL-III

ISSUE-VI

June

2016

Address

•Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
•Tq. Latur, Dis. Latur 413512
•(+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

•aiirjpramod@gmail.com

Website

•www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

व्यक्तिमत्व विकास : एक अर्वाचिन दृष्टीकोन

योगेश्वर श्रीपाल किर्तीकर

सहा. प्राध्यापक

सिध्देश्वर को-ऑप. हौसिंग सोसायटी,
सांगली. 416416.

E-mail : yogpriet0503@gmail.com

Personality असा अर्थ इंग्रजी मध्ये घेतला जातो. बदलत्या परिस्थितीत मनुष्याने जे जे वर्तन घडते त्यात सातत्याने काही वर्तन वैशिष्ट्ये आढळून येत असतात. या संश्लिष्ट वर्तन संघातालाच व्यक्तीमत्व म्हणतात.

“मनुष्याची शरीररचना, त्यांच्या वर्तन पध्दती, अभिरुची, बौद्धिक सामर्थ्य आणि निरनिराळ्या योग्यता, पूर्व वृत्ती आणि इतर प्रकार वैशिष्ट्याच्या समग्र संघाताला किंवा आकृती बंधाला व्यक्तीमत्व म्हणतात.

अशा या सर्व गुणांनी युक्त असणाऱ्या, विविधतेने नटलेल्या, व्यक्तींना, मनुष्याला आपल्याकडे असणाऱ्या या गुणांची खुप कमी माहिती असते.

त्यामुळेच प्रत्येक व्यक्ती एकमेव द्वितीय असतो. परंतु काही घटनांची, साखळी त्याच्या आयुष्यामध्ये नेहमी बदल घडवित असते. वास्तविक ही साखळीच मनुष्याला – मनुष्याशी, निसर्गाशी जोडत असते, मानत्वाकडे नेत असते.

आधुनिक काळात व्यक्तीमत्वाचा संबंध हा समाजजीवनाशी, भविष्यातील आव्हानांशी जोडला जातो.

व्यक्तिमत्व बहरण्यासाठी :

- प्रथमतः स्वतःचा विकास करावा. नंतर समाजाचा विकास साधावा.
- मनाची एकाग्रता साधावी.
- आपण कोण आहोत याचा नेहमी शोध घ्यावा.
- स्वतःच्या मनाचा, शरीराचा कमीत कमी विचार करावा. विश्वमनाजवळ जावे.
- निस्वार्थी रहावे.
- हव्यास धरू नये.
- शरीर कणखर असावे.

अशा प्रकारे आपण व्यक्ती जीवनामध्ये अनेक गोष्टींचा विचार करून अमल करून आयपले व्यक्तीमत्व सुधारू शकतो.

व्यक्तीच्या आयुष्यामध्ये दोन जन्म असतात.

पहिला – भौतिक जगात.

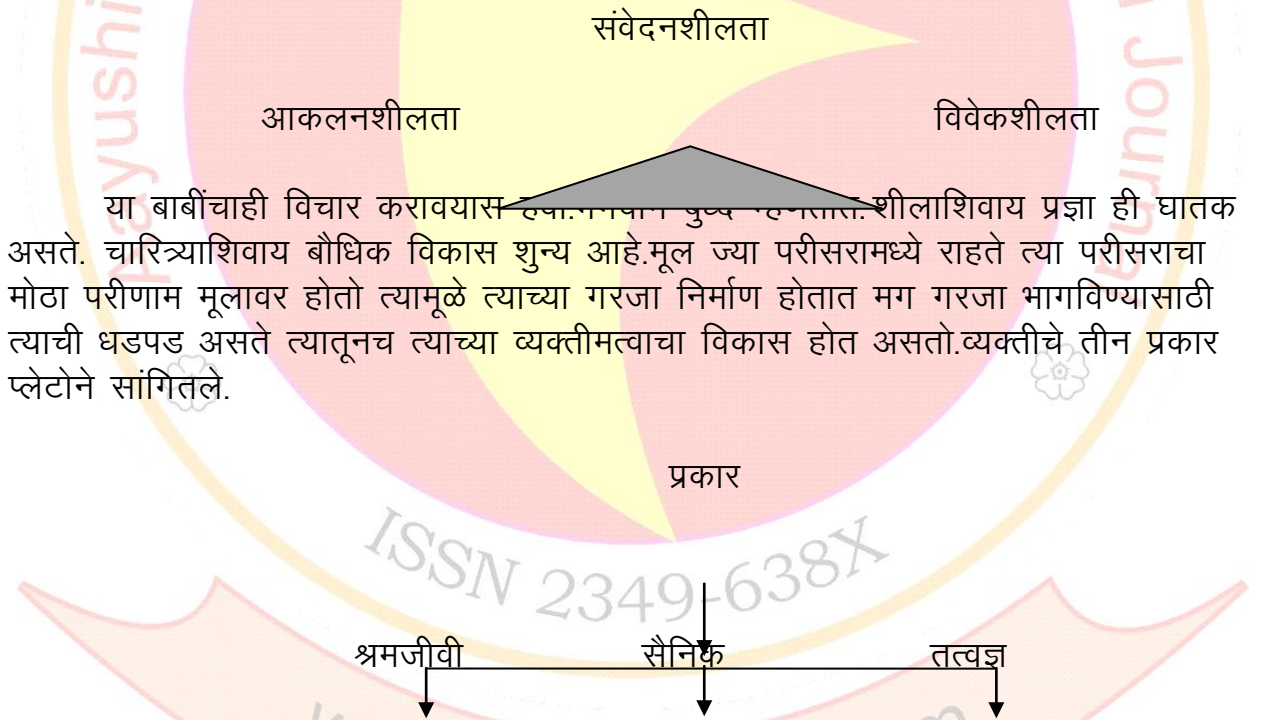
द्वितीय – अध्यात्मिक जगात.

भौतिक जगामध्ये एक व्यक्ती दुसऱ्या व्यक्ती सारखी असते परंतु अध्यात्मिक जगामध्ये मात्रा एक व्यक्ती दुसऱ्या व्यक्तीहून वेगळी आहे आणि हाच मनुष्याचा अमूल्य ठेवा आहे. स्वतःचा विकास साधावयाचा असेल तर काय हवे आहे? काय हवे असले पाहिजे? या प्रश्नांमूळेच व्यक्ती ही एकमेवा द्वितीय ठरते.

स्वतःचे व्यक्तीमत्व सुधारावयचे असेल तर ग्रंथ वाचन व अनुभव असले पाहिजेत. कारण आपले व्यक्तीमत्व हे अनुभवातूनच खूप विकसित होते.

मानवाने स्वतः आत्मसंयमी असले पाहिजे तसेच त्याचे आचरण ही नैतिक हवे. तरच त्याचा विकास होऊ शकतो. मानवाने स्वतःवर विजय मिळविण्यास शिकले पाहिजे तरच तो अधिक विकसित होईल. आपला स्वतःचा विकास साधत असताना मनात नेहमी विचार ठेवा. मी चांगला आहे आणि आणखीन चांगला होण्याचा प्रयत्न करेन. तरच आपण आपल्या शरीरापासून दूर जाऊन स्वतःचे निरीक्षण करू शकतो.

मानवाला जर चांगला Good व्हायचे असेल तर त्याला सद्गुण प्राप्त झाले पाहिजे. माणूस हा जन्मतः चांगला किंवा वाईट नाही तर त्याच्या विवेक शक्तीला कर्तव्य व कायदे यांची जाणिव झाली तर हा मनुष्य चांगला बनत असतो. व्यक्तीमत्व विकासाचा विकास साधत असताना

या बाबींचाही विचार करावयास ह्या तीन प्रकारातून पुढे म्हणतात. शीलाशिवाय प्रज्ञा ही घातक असते. चारित्र्याशिवाय बौद्धिक विकास शुन्य आहे. मूल ज्या परीसरामध्ये राहते त्या परीसराचा मोठा परीणाम मूलावर होतो त्यामूळे त्याच्या गरजा निर्माण होतात मग गरजा भागविण्यासाठी त्याची धडपड असते त्यातूनच त्याच्या व्यक्तीमत्वाचा विकास होत असतो. व्यक्तीचे तीन प्रकार प्लेटोने सांगितले.

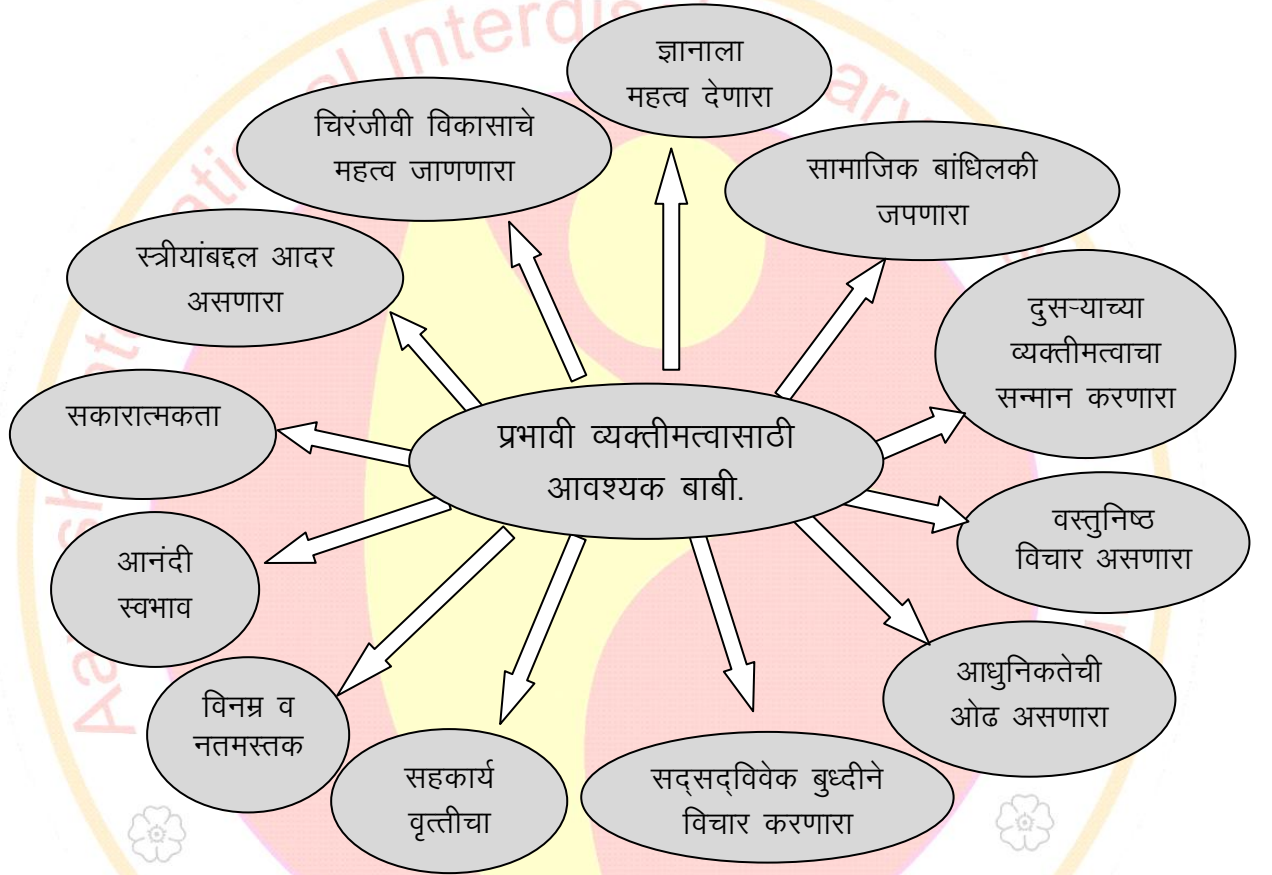
प्लेटो म्हणतो, प्रत्येक व्यक्तीने स्वतः मधील विवेकाचा विकास होईल याचा विचार केला पाहिजे व्यक्तीला शरीराला विसरता आले पाहिजे म्हणजेच शरीराला कमी महत्त्व द्यावे.

शरीरात जे ईश्वरी तत्व आहे त्या तत्वाचे चिंतन करायला माणूस शिकला पाहिजे तरच त्याचा विकास होतो.

सर्व मानवाचे मूळ स्वरूप सारखेच असते म्हणून श्रमजीवी आईबापाच्या पोटी तत्वज्ञ जन्म घेऊ शकतो व हे तो फक्त ज्ञानाने मिळवू शकतो.

व्यक्तीमत्व विकास साधावयाचा असेल तर मनाची जोपासना करावी लागेल. व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्व विकासात मनाला फार महत्व आहे. त्यामुळे आपल्या कार्याच्या मागील हेतू स्पष्ट असावेत.

आधुनिक दृष्टीकोनातूनप्रभावी व्यक्तीमत्वासाठी आवश्यक बाबी :

1. **स्त्रीयांबद्दल आदर असणारा** : वास्तविक हा व्यक्तीमत्वाच्या विकासाचाच एक भाग आहे. परंतू प्राचीन काळापासून स्त्रीयांबद्दल असणाऱ्या अनेक गैरसमजाचा आजही काही खुणा पाहावयास मिळतात. आधुनिक काळामध्ये या साठी शासन स्तरावर प्रयत्न केले गेले. पाठ्यपुस्तकामधून ही लिंगभेद नाहीसा केला परंतू स्वतःव्यक्ती मधील एक गुण म्हणून त्याने स्त्री जातीबद्दल आदर बाळगला पाहिजे व आज ही एक सामाजिक गरजही आहे. अजूनही स्त्रियांना घरामध्ये दुय्यम वागणूक दिली जाते याची अनेक उदाहरणे आपणास वर्तमान पत्रातून व समाजामध्ये पाहावयास मिळतात. आज आपल्या राज्यघटनेने व स्वतः स्त्रीयांच्या कर्तृत्वाने हे सिध्द झाले आहे की, आम्ही कोठेही कमी नाही. घरातील, कामाच्या ठिकाणी तसेच अनेक ठिकाणी उत्कृष्ट कामगिरी बजावत आहेत. व्यवस्थापनामध्येही त्यांचा हात कोणी धरू शकत नाही. कौटुंबिक निर्णय प्रक्रियेतही त्या हिरीरीने भाग घेताना दिसतात. अशा या माता भगिनींचा सन्मान करणारा व्यक्तीच खरा विकसीत व्यक्ती होय व त्याचाच व्यक्तीमत्व विकास झालेला असेल असे आम्हास वाटते.

2. **चिरंजीवी विकासाचे महत्व जाणणारा** :मला जे मिळाले त्यावरच मी समाधानी न राहता माझ्या भावी पीढीसाठी सुध्दा अशाच प्रकारचा नैसर्गिक, सांस्कृतिक ठेवा मिळावा ही जाणीव होणे यालाच चिरंजीवी विकास म्हणतात. आजपर्यंत मानव निसर्गातून नेहमी घेतच आला आहे. आपल्या गरजेपेक्षाही जास्त त्याने मिळविले आहे परंतु हा निसर्ग ठेवा संपत चालला आहे. त्याला कोठेतरी अंत आहे. हे ओळखून त्याची जोपासना करणारा त्याचे संवर्धन करणाऱ्या व्यक्तीचाच खरा व्यक्तीमत्त्व विकास झाला आहे असे आम्हास वाटते. भविष्यामध्ये आपल्या भावी पीढीला शुध्द हवा, स्वच्छ पाणी, इंधन इ. मुबलक प्रमाणात मिळावे यासाठी आज जो व्यक्ती झटतो तो खरा मानव होय. त्याचाच व्यक्तीमत्त्वाचा खऱ्या अर्थाने विकास झाला आहे.
3. **ज्ञानाला महत्व देणारा** :पुर्वी एक म्हण होती, ज्या गावाला जायचे नाही त्या गावाचा रस्ता कशाला विचारा. परंतु ही म्हण, काळाच्या ओघात, ज्ञानाच्या प्रस्फोटात मागे पडल्याचे दिसते. कारण आजचे जग हे माहिती ज्ञानाचे जग आहे. या जगामध्ये टिकायचे असेल तर ज्ञानाला महत्व दिलेच पाहिजे. माझ्या विषयापुरते ज्ञान सिमीत न ठेवता त्याचा विस्तार केला पाहिजे. म्हणून आज नवीन म्हण प्रचलित झाली आहे. ज्या गावाला जायचे नाही त्या गावाचा रस्ता विचारून ठेवा कारण तुम्हाला दुसऱ्या कोणाला तरी तो रस्ता सांगता येईल. कोणताही मनुष्य परीपूर्ण नाही परंतु आपण निवडलेल्या क्षेत्रात, आजूबाजूला त्यांनी डोकावून पाहिले जेणेकरून त्यांना ज्ञान मिळत जाईल व त्याचा व्यावसायिक विकास ही होत जाईल वास्तविक जो व्यक्ती ज्ञानाची कदर करतो तोच शिखरावर दिसतो व त्याचेच व्यक्तीमत्त्व खुलल्याचे दिसते.
4. **सामाजिक बांधीलकी जपणारा** :आज धावत्याजगामध्ये माणूस स्वतःला हरवून बसला आहे. स्वतःचे अस्तित्व विसरून गेला आहे. अशावेळी समाजाची काळजी का करेल? वास्तविक ज्या समाजामुळे त्याला सामाजिकीकरणाची देणगी मिळाली ज्याच्याकडून अनेक विधायक गोष्टी शिकायला मिळाल्या त्या समाजाचे उत्तरदायित्व होण्याचा प्रयत्न व्यक्तीनी केला पाहिजे. या धकाधकीच्या जीवनात मानवाला प्रत्यक्ष समाजासाठी काही करता नाही आले तरी आपल्या दैनंदिन व सामाजिक दृष्ट्या अत्यावश्यक असणाऱ्या गोष्टी तरी पार पाडाय्यात. उदा. कर भरणे, घरपट्टी भरणे, नैसर्गिक व सामाजिक आपत्तीवेळी मदत करणे. संवेदनशीलता जपणे. या गोष्टी जाणीवपूर्वक केल्या पाहिजेत ज्या ज्या वेळी समाजाला माझी गरज लागेल त्या त्या वेळी मी उपलब्ध असेन कोणत्याही विध्वंसक गोष्टी मध्ये सहभागी होणार नाही अशासह अनेक कृती केल्यास मणूष्याचे व्यक्तीमत्त्व आपोआपच प्रभावी बनू शकते.
5. **दुसऱ्यांच्या व्यक्तीमत्त्वाचा सन्मान करणारा** :मणूष्य स्वतः एक दैवी अंश असल्यामुळे, स्वतःला कधीही हीन, दीन, पापी, लाचार समजत नाही. तसेच इतरांबद्दलही समजू नये असाच विचार नेहमी असणारा व दुसऱ्यांबद्दल आदर बाळगणारा खरा व्यक्ती होय.
6. **वस्तुनिष्ठ विचार असणारा** : मी जी गोष्ट करीत आहे, ती गोष्ट योग्य असून इतरांना माझ्या मनाला त्रास होणार नाही मी करणाऱ्या गोष्टींना प्रमाण असेल असा विचार करणारा व्यक्तीच संतुलित व्यक्तीमत्त्वाचा वस्तुनिष्ठ विचार करणारा असतो. एखादा प्रश्न आततायीपणे मांडणारा विनाकारण एखाद्यावर चिखलफेक करणारा व्यक्ती, कोणत्याही

पुराव्याशिवाय मते मांडणारा व्यक्ती कधीही प्रगती करू शकत नाही. त्यामुळे व्यक्तीमत्वाचा खरा विकास व्हायचा असेल तर नेहमी वस्तुनिष्ठ दृष्टीकोन बाळगावा.

7. आधुनिकतेची ओढ असणारा : व्यक्ती ही ज्या काळात राहत असते त्या काळातील संसाधनाबाबत, स्रोतांबाबत समाधानी असूनही इतर अनेक गोष्टींचा विचार करत असल्याचे दिसते. वास्तविक पाहता आधुनिकता ही दोन विभागात समावलेली आहे.

1) नविन तंत्रज्ञानाचा पुरस्कार करणारा

2) पुरोगामी विचार असणारा

नवीन तंत्रज्ञान म्हणजे आज आपण 4G च्या युगात वावरत आहोत. आज सर्वजण नवनविन साधने तळहातावर खेळवत आहेत याचेही परीपूर्ण ज्ञान व्यक्तीला असले पाहिजे. कारण आधुनिक साधने उदा. संगणक, मोबाईल, एलसीडी इ. चा योग्य वापर करता आला पाहिजे व इतरांनाही सांगता आला पाहिजे.

तसेच जे जुने पुराने विचार आहेत ज्या विचारांमुळे आपली अधोगती होऊ शकते अथवा आपल्या शिक्षणाचा अपमाण होऊ शकतो अशा विचारांना दुर ठेवूनच आपली प्रगती साधनाच्या व्यक्तीचाच खरा विकास झाला आहे असे म्हणावयास हरकत नाही.

8. सदसद्विवेक बुद्धीने विचार करणारा : प्राचीन काळापासून या गोष्टींचा विचार केलेला दिसतो. शिक्षणामध्ये व्यवहारामध्ये आपण नेहमी चांगल्या वाईट बाबी आपल्या आजूबाजूला वावरत असतात. या बाबीमधून आपण कोणती गोष्ट निवडायची यासाठी आपण जागृत असले पाहिजे. जी गोष्ट आपल्या बुद्धीला पटते, जी गोष्ट केल्याने आपले व इतरांचे कल्याणच होणार आहे. असा विचार करणे व त्यानुसार आपली कृती करणे हे खऱ्या व्यक्तीमत्वाचे लक्षण दिसते.

9. सहकार्यवृत्तीचा : आधुनिक काळामध्ये आज आपल्यावर काहीतरी संकट येईच, चौकशी लागेल अथवा नसते बालंट येईल, आफत येईल म्हणून रस्त्यावरच्या अपघात झालेल्या व्यक्तीला मदत न करता वेगळ्या वाटेने जाणारे लोक, हसत उभे राहणारे लोक आज आपणाला सर्वत्र दिसत आहेत. हे काम आपले नाही, पोलीसांचे आहे म्हणून लोक निघून जातात.

अपघात ग्रस्तांना मदत करावे. आपल्यावर कोणतीही चौकशी होणार नाही असे पोलीस वारंवार सांगूनही सहकार्य होताना दिसत नाही. आमच्या मते व्यक्तीमत्वाचे आधुनिक स्वरूपात विश्लेषण करावयाचे झाल्यास दुसऱ्याच्या वेदना त्या आपल्या वेदना समजून नेहमी संकटसमयी सहकार्य वृत्तीने मदत करावी. हा व्यक्तीमत्वाचा दुसरा पैलू आहे.

10. विनम्र व नतमस्तक : स्वामी विवेकानंद म्हणतात, "सफल वही होते है, जो हमेशा विनम्र और नतमस्तक रहते है।" यावरून आपणास एक गोष्ट लक्षात येते की, जीवनामध्ये यशस्वी व्हायचे असेल तर, नेहमी विनम्र असले पाहिजे. व्यक्तीने आपल्या स्वभावाने जग जिंकले पाहिजे व जगाला आपलेसे केले पाहिजे. व्यक्तीच्या शांत निरामय स्वभावातूनच ज्ञान प्रकट होत असते आणि व्यक्तीमत्वाचा हाही एक गुण असला पाहिजे.

11. आनंदी स्वभाव : आज प्रत्येकजण वेगवेगळ्या माध्यमांद्वारे आनंद शोधण्याचा प्रयत्न करताना दिसून येतो. तसेच स्वतःला खूप दुःख आहे असे सांगण्याचा देखील प्रयत्न करित असतो. रविंद्रनाथ टागोर म्हणतात, "दुःख कोणालाही चुकले नाही, जो दुःखाला चुकविण्याचा प्रयत्न करतो किंवा ज्याच्या आयुष्यात दुःख नाही त्याचा सारखा दुर्दैवी व्यक्ती नाही." व्यक्तीने म्हणावयास हवे येऊदे दुःख मी ते पेलण्यास समर्थ आहे. या एका वाक्यावरूनच त्याचा विकास होऊ शकतो. यातूनच आपणास मार्ग काढण्याचे सामर्थ्य मिळत असते. कोणत्याही प्रसंगी डळमळून न जाता. जीवनात नेहमी आनंदी राहण्याचा प्रयत्न करावा व दुसऱ्यालाही द्यावा कारण आनंद ही एकमेव अशी गोष्ट आहे जी दिल्याने द्विगुणीत होते.

12. सकारात्मकता : व्यक्तीने नेहमी सकारात्मक दृष्टी ठेवावयास हवी. एका सभेमध्ये एका नेत्याने भाषणामध्ये एक उदाहरण समजावून सांगितले, बोलत असताना त्यांनी पाण्याने अर्धा भरलेला पेला सभेकडे हात करून दाखवला व विचारले, या पेल्यामध्ये काय दिसत आहे. सहाजीकच उत्तर आले पेला पाण्याने अर्धा भरलेला आहे व अर्धा रिकामा आहे आणि उत्तर बरोबरही होते. परंतु सकारात्मक विचार असणारा तो वक्ता म्हणाला, अर्धा पेला पाण्याने भरलेला आहे परंतु अर्धा पेला रिकामा नसून त्यामध्ये आपल्या जीवनाला आवश्यक असणारा प्राणवायू आहे. यावरूनच व्यक्तीने जीवनाकडे कसे पहावे हे कळते आणि भाषण करणारी व्यक्ती दुसरी तिसरी कोणीही नसून विद्यमान भारताचे पंतप्रधान नरेंद्रजी मोदी आहेत. जीवनामध्ये अशा अनेक गोष्टी आहेत ज्या आपल्या आजूबाजूला असतात परंतु आपण त्याच्याकडे पाहत नाही. व्यक्तीमत्त्वाचा खरा विकास आपल्या सकारात्मक विचारांवरच अवलंबून असतो.

अशा प्रकारे व्यक्तीमत्त्वाचे विविध पहलू पहात असताना आधुनिक दृष्टीकोनातून व्यक्तीमत्त्व खुलवायचे असेल तर, वरील विविध पैलूंचा विचार करावयास हरकत नाही. भविष्यकालीन मानव विकासासाठी अत्यावश्यक असणाऱ्या बाबी मनुष्याला मनुष्य म्हणून जगण्यास प्रेरीत करेल.

संदर्भ :

- Educational Psychology –J.C.Agarwal
- Educational Psychology –S.K.Mangal